

Elinizdeki bu kitap, Prehistorya'dan Bizans Dönemi'ne kadar geçen süreçteki üretim ve ticaretle ilgili konuları kapsamaktadır. Bu kitapta Anadolu özelinde, Antik Dünya'nın ticari ürünleri, üretim aşamaları ve ticaret yolları ile birlikte üretim ve ticaret olgusunun eski çağ toplumlarının sosyo-ekonomik hayatına etkileri üzerinde durulmuştur. Bu kitaba Arkeoloji, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Jeoloji gibi bilim dallarında, alanında uzman pek çok bilim insanı çalışmalarıyla katkı sağlamıştır. İçerisinde yer alan birbirinden kıymetli çalışmalar ile "Çağlar Boyunca" ana başlığı altındaki kitap serisinin ilkini siz değerli okuyucularımıza sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

ÇAĞLAR BOYUNCA ÜRETİM VE TİCARET:

PREHISTORYA'DAN BİZANS DÖNEMİ'NE

PRODUCTION AND TRADE THROUGH THE AGES:
FROM PREHISTORY TO THE BYZANTINE PERIOD

Editor/Editor
Oktay DUMANKAYA

ÇAĞLAR BOYUNCA ÜRETİM VE TİCARET:
PREHISTORYADAN BİZANS DÖNEMİNE
Editor/Editor
Oktay DUMANKAYA

**ÇAĞLAR BOYUNCA
ÜRETİM VE TİCARET:**
Prehistorya'dan Bizans Dönemi'ne

**PRODUCTION AND TRADE
THROUGH THE AGES:**
From Prehistory to the Byzantine Period

Editör/Editor
Oktay DUMANKAYA

Ankara - 2019

ÇAĞLAR BOYUNCA ÜRETİM VE TİCARET:
Prehistorya'dan Bizans Dönemi'ne

PRODUCTION AND TRADE THROUGH THE AGES:
From Prehistory to the Byzantine Period

Editör/Editor
Oktay DUMANKAYA

ISBN: 978-605-9636-92-6

Yayına Hazırlayan
MA Çağlar AKDAĞ
MA Semih TOGAN

Kapak ve Sayfa Tasarımı:
İsmet FİLİZFİDANOĞLU

Yayınevi:
Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.
Selanik 2 Cad. 68/4 Kızılay - Ankara
Tel: 0312 419 85 67 / Sertifika no: 20193
www.bilginkultursanat.com / bilginkultursanat@gmail.com

© Bilgin Kültür Sanat Yayınları
Editörün ve yayınevinin yazılı izni olmadan
hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz.

Baskı
Parkur Matbaası

Bilim ve Danışma Kurulu / Scientific and Advisory Board

(Bilim ve Danışma Kurulu Listesinde İsim Baş Harfi ve Unvan Sıralaması Dikkate Alınmıştır).

Prof. Dr. Ahmet A. TIRPAN	Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Andreas KULZER	Academy of Sciences Institute for Medieval Research (Avusturya)
Prof. Dr. Gürcan POLAT	Ege Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT	Bursa Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Kaan ŞENOL	Ege Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Klára KUZMOVÁ	Trnava Üniversitesi (Slovakya)
Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Martina SEIFERT	Hamburg Üniversitesi (Almanya)
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI	Erzurum Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN	Bursa Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Ufuk KOCABAŞ	İstanbul Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Aytekin BÜYÜKÖZER	Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Cevdet Merih EREK	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Erdoğan ASLAN	Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Erkan DÜNDAR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Farshid Iravani GHADİM	İsfahan Sanat Üniversitesi (İran)
Doç. Dr. Yasemin POLAT	Ege Üniversitesi (Türkiye)
Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU	Erzurum Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi İrfan TUĞCU	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet OK	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Serkan GÜNDÜZ	Bursa Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Sinan MİMAROĞLU	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (Türkiye)

Bu kitapta yer alan yazıların ve kullanılan tablo çizim vb. materyallerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

İçindekiler bölümünün oluşturulmasında konu içeriği dikkate alınmıştır.

ÖNSÖZ

Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret: Prehistorya'dan Bizans Dönemi'ne//Production and Trade Through the Ages: From Prehistory to the Byzantine Period isimli bu çalışma yerli ve yabancı bilim insanlarının katkılarıyla meydana getirilmiştir. Bu kitapta, Prehistorya'dan Bizans Dönemi'ne kadar geçen süreçteki üretim ve ticaretle ilgili konuları ele alan otuz altı makale yer almaktadır. Makalelerde Arkeolojik kazı, yüzey araştırmaları ve antik kaynaklardan elde edilen bilimsel sonuçlar bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Elinizdeki bu kitap ile birlikte, tarafımızca gerçekleştirilmesi planlanan “*Çağlar Boyunca*” ana başlığı altındaki kitap serisinin ilk kaynak kitabını gerçekleştirmiş oluyoruz. Bu değerli kaynak kitabı daha özel kategorilerdeki diğer çalışmalar izleyecektir. “*Çağlar Boyunca*” ana başlığı altında Taş, Seramik, Mermer, Denizcilik örneklerindeki gibi konuların işlenmesi planlanmaktadır.

Bu çalışmada yer alan makalelerin değerlendirilmesinde yerli ve yabancı birçok üniversiteden bilim insanı katkı sunmuştur. Makalelerin bilimsel değerlendirme sürecinde katkıda bulunan bilim heyeti üyelerine teşekkür ve minnet duygularımızı ifade etmek istiyoruz. Ayrıca kitabın oluşturulmasında katkıda bulunan Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Ümit Yıldırım - Döndü Bardız - Yağmur Koçak - Ümmühan Ünal - Selçuk Arslanyürek - Rıdvan Yaprak - Ayşenur Pala - Ahmet Serter - Merve Sultan Aytemiz - Özlem Kuş - Esra Çetin'e teşekkürü borç biliriz.

Sosyal bilimler alanındaki yayınlara yeni bir ivme kazandırması ve ülkemizdeki bilimsel faaliyetlerin artmasına katkıda bulunması dileği ile...

Editör

Dr. Öğr. Üyesi **Oktay DUMANKAYA**

İÇİNDEKİLER

Fatma ŞEKER - Sevgi ŞEKER

The Counting and Recording Tools of Prehistoric Trade: Tokens..... 1

Belgin AKSOY

Geç Prehistorik Dönemde Nüfus, Üretim ve Bölgeler Arası İlişkiler Üzerine Bir
Değerlendirme: Bursa Örneği..... 17

İrfan Deniz YAMAN

Paleolitik Çağ'da Yontmataş Alet Üretimi..... 45

Abu Bakar SIDDIQ

Epipaleolitik-Neolitik Dönem Anadolu Toplumlarının Üretim ve Ticari Faaliyetleri 69

Cédric BODET

Early Animal Production for Marital Trade: A Neolithic Bride-Price?..... 95

Enver AKIN - Cevat BAŞARAN

Güneydoğu Anadolu'nun Ticaret Yolları: Neolitik Dönem'den Roma Dönemi'ne 123

Harun OY

Textile Production in Central Western Anatolia in the Bronze Age 135

Nilgün COŞKUN

Was the Upper Euphrates Basin Really Out of Trade Routes in the Middle Bronze Age 153

Barış GÜR

Minos ve Miken Kültürlerinde Zeytinyağı Üretimi ve Ticareti..... 165

Leyla MURAT

Hitit Döneminde Bir Anadolu Halkı Kaşkalar'da Üretim ve Ticaret 177

Derya YILMAZ

Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'da Ticaret 193

Ekrem MEMİŞ

Ticari İlişkiler Bağlamında Troya Savaşlarına Yeni Bir Bakış..... 213

İlkay ATAV

Antik Çağ'da Demir Üretimi ve Ticareti..... 229

Bilcan GÖKCE - Pınar PINARCIK	
Urartu'da Şarap ve Üretimi Üzerine Bir Değerlendirme.....	243
Lucia NOVÁKOVÁ	
Trade, Contacts and Production in Iron Age Anatolia: Testimony from Beyond the Grave	255
Serkan DEMİREL	
Demir Çağı'nda Doğu Karadeniz Yerli Halklarının İktisadi Yaşamı.....	281
Meral HAKMAN	
Arkaik Dönem'de Paros ve Naksos'ta Mermer Ticareti.....	293
Hüseyin ERPEHLİVAN	
Seramik Buluntular Işığında Kios Antik Kenti'nin Ticari İlişkileri	307
Çilem UYGUN - Bilsen Ş. ÖZDEMİR	
Trade in Tlos and Its Territories As Seen in Its Amphorae and Workshops	325
Banu ÖZDİLEK	
Letoon Teras Kazılarında Ele Geçen Amphoralar Işığında Akdeniz Ticareti.....	349
Aytekin BÜYÜKÖZER - Zeliha GİDER-BÜYÜKÖZER - Ahmet A. TIRPAN	
Börükçü Kazılarında Açığa Çıkarılan Seramik Fırınları: Kumyer, Börükçü ve Beybağ Örnekleri	387
Ahmet BİLİR	
Aristoteles'in Bahsettiği Heybeliada'daki Sualtı Bakır Madeni ve Bir Özel Pazar Ürünü Olarak Khalkon Kalymbeten/Dalgıç Bakırının Geç Klasik Dönem Heykel Sanatına Yansımaları	413
Mahmut AYDIN	
What Do We Learn About Antique Age Glass by Using Archeometry	427
Hüseyin METİN	
Pisidia Bölgesi'ndeki Keraitai Antik Kentinde Ostotheke Üretimine Dair Kanıtlar.....	437
Muzaffer DEMİR	
Eski Roma'da Alışveriş	451
Derya ŞAHİN - Nur Deniz ÜNSAL	
Antik Çağ'da Mozaik Üretimi	473
Nadire KARADEMİR - Şerife BİLİNİR	
Antik Çağ'da Kilikya Bölgesi'nde Ticari Açından Önemli Şehirlerin Dağılımı.....	495
Şengül AYDINGÜN	
The Role of Bathonea Harbors in Ancient Trade.....	521
Oğuzhan İLERİ	
Antik Çağ'da Akdeniz Kıyılarında Zeytinyağı Üretimi	533

Zaraza FRIEDMAN	
Ancient Maritime Trade Evidenced by Shipwrecks and Their Cargoes.....	543
Kahraman YAĞIZ	
A Preliminary Report on Wineries and Wine Production in Yenigüven Village and Its Vicinity	563
Oktay DUMANKAYA	
Pericharaxis/Ergasteria'dan Propontis'e: Kuzey Mysia'nın Antik Çağ Ticaret Rotaları Üzerine Yeni Gözlemler.....	579
Seden ACUN-ÖZGÜNLER - Gülçin KAHRAMAN	
A Research About the Properties and the Protection Problems of Şirinçavuş Tuffs Used in Historical Buildings.....	595
Ulaş Töre SİVRİOĞLU	
Parthlar'dan Sāsāniler'e İran-Çin Ticareti.....	611
Lale YILMAZ	
Bizans Devrinde Kilikya Bölgesi Kara Ticaret Yolları Üzerine Bir Değerlendirme	631
Andreas KULZER	
Production and Trade in Late Antique and Byzantine Eastern Tharace	643

EPİPALEOLİTİK-NEOLİTİK DÖNEM ANADOLU TOPLUMLARININ ÜRETİM VE TİCARİ FAALİYETLERİ

Trade and Production Activities Among the Epipaleolithic-Neolithic Societies in Anatolia

Abu Bakar SIDDIQ*

Abstract

During the early phase of Epipaleolithic Period, like many other regions in West Asia, the seasonally settled mobile hunter-gatherer groups in Anatolia had regular connection with other prehistoric groups lived in close and distant geographical regions. These mobile hunter-gatherer groups produced various types of tools and material objects, and often involved in exchange activities. There was an increase in exchanging activities of precious and symbolic objects in later period, particularly among the semi-settled Late Epipaleolithic groups. On the other hand, with the beginning of Pre-Pottery Neolithic, the prehistoric people in Anatolia were living sedentary life in the permanent villages, and were deeply involved in exchange of technology, culture as well as regional and inter-regional trade activities. These cultural exchanges, along with the regular trade activities, eventually helped the development and spread of Neolithic way of life all across the Southeast, Central and West Anatolia, and their neighboring regions. The new way of life was primarily based on agriculture and animal husbandry, but had a wide range of production activities related to architecture, pottery, stone tools, bone tools, beads, baskets and also a high number of ritual and symbolic materials. With the help of various examples of material cultures and significant archaeological discoveries, this study aims to evaluate different types of production and trade activities, particularly among the Epipaleolithic and Neolithic people groups in Anatolia.

Keywords: Cultural Exchange, Prehistoric Trade, Epipaleolithic, Neolithic, Anatolia.

Özet

Batı Asya'nın diğer bölgelerindeki gibi Anadolu'da da, Epipaleolitiğin erken dönemlerinde mevsimsel yerleşik ve çoğu zaman göçebe olarak hayat sürdüren tarih öncesi toplumlari, çeşitli teknolojik alet ve yaşam malzemesi üretimi ile birlikte hem yakın hem de uzak mesafeli toplumlarla ilişkiye geçmiş, çeşitli değiş tokuş faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra Epipaleolitiğin son dönemlerinde ise yarı-yerleşik Anadolu topluamları arasında değerli ve sembolik malzemelerin paylaşımında bir artış gözlenmektedir. Öte yandan, Neolitiğin erken evrelerinde tüm Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem boyunca tamamen yerleşik olarak kalıcı köylerde yaşam süren Anadolu toplulukları, bölgeler arası ticari faaliyetler ve teknoloji paylaşımının yanı

* Öğr. Gör. Dr., Antropoloji Bölümü, Mardin Artuklu Üniversitesi, 47200, Mardin, Türkiye.
E-posta: abubakarsiddiq@artuklu.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5838-2695>.

sıra kültürel paylaşım açısından da derin ilişki içerisinde. Sonuçta kültürel olguların paylaşımı ile birlikte bu ticari faaliyetler; Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu başta olmak üzere tüm Anadolu boyunca tarım ve hayvancılığa dayalı, mimari, çanak, taş ve kemik alet, boncuk ve sepet gibi ürünlere sahip, zengin ritüel ve sembolik malzemeleri olan çok kapsamlı Neolitik kültürlerin oluşup dağılmasına neden olmuştur. Arkeolojik yerleşmelerde tespit edilen çeşitli malzemelerin ve önemli kanıtların yardımı ile bu çalışma, Epipaleolitik Dönem'den başlayarak Neolitik Dönem'in erken evrelerine yoğunlaşarak Anadolu toplumlarındaki çeşitli üretim ve ticari faaliyetleri değerlendirme amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Paylaşım, Tarih Öncesi Ticaret, Epipaleolitik, Neolitik, Anadolu.

Giriş

'Epipaleolitik' ve 'Neolitik' terimleri temelde taş aletlerin özelliklerine göre tanımlanmış olsa da bu iki tarih öncesi döneme özgü çeşitli çevresel ve kültürel faktörler de vardır. Buzulların geri çekilmesi, iklim değişikliği ve büyük hayvanların (megafauna) soyunun tükenmesi, dünyanın birçok yerlerinde Buzul Çağı sonunda, Üst Paleolitik'in son evrelerinde yaşayan insanların üzerinde büyük etki yapmıştır. Fakat Batı Asya'daki yaşam koşullarının üzerinde bu çevresel değişim, diğer bölgelere nazaran daha az dramatik bir değişikliğe neden olmuştur. Bu nedenle, dünyanın çoğu bölgesindeki buzul dönem sonrası kültürler 'Mezolitik Çağ' olarak tanımlanırken, Üst Paleolitik yaşam tarzının birçok özelliğinin hala devam ettiği Batı Asya'da, Neolitik'ten önceki yaşam süreci 'Epipaleolitik Çağ' olarak tanımlanmaktadır. Batı Asya'daki Epipaleolitik toplumlar aslında, yaklaşık 25000 ile 11600 yıl önce yaşayan avcı-toplayıcı gruplardı¹. Öte yandan, Batı Asya'daki Erken Neolitik (PPNA), Dönem toplulukları "düşük seviyeli besin üretimi"² veya temelde morfolojik olarak yabani tahıl türlerinin ekim ve toplanması ile "evcilleştirmenin öncesi ekimi"³ olarak sınıflandırılan çeşitli tarım öncesi bitki ve hayvan yönetimi uygulamalarının başlamasına tanık oldu. Ayrıca, bu üretim tarzının bağımsız bir şekilde Anadolu, Kuzey İran ve Levant bölgesinde de geliştiği düşünülmektedir.

Sosyokültürel açıdan, Batı Asya Epipaleolitik Dönem insan grupları çoğunlukla avcı-toplayıcı bir yaşam tarzı sürdürüyordu⁴. Oldukça hareketli olan bu insanlar, sık sık bir kamp alanından diğer alanlara taşınıyorlardı. Bununla birlikte, özellikle Geç Epipaleolitik Dönem boyunca, Doğu Akdeniz ve Anadolu'daki grupların birçoğu, bazen yıl boyunca, bazen de birkaç mevsim boyunca kullanacakları kalıcı kamp alanları (örn. Orta Anadolu'daki Pınarbaşı) oluşturmaya başlamıştır. Öte yandan, Neolitik Dönem ise soylar, dayanışmalar, yaş grupları ya da sosyal ağlar gibi kurumsal sosyal gruplarla ilişkili yeni sembolik ve ritüel davranış biçimlerinin ortaya çıkmasına ve dağıtımına tanıklık eder. Bu yeni özellikler hem Anadolu hem de Doğu Akdeniz Bölgesi'nde, Körtik Tepe⁵, Göbekli Tepe⁶, Çayönü⁷, Jerf-el-Ahmar⁸, Tel Qaramel⁹, Gusir Höyük¹⁰, Tell Mureybet¹¹ ve

¹ Olszewski 2018, 1.

² Asouti – Fuller 2013, 303.

³ Willcox 2013, 39.

⁴ Baird 2012, 183, 185; Olszewski 2018, *Passim*.

⁵ Özkaya 2009, *Passim*.

⁶ Schmidt 2012, *Passim*.

⁷ Brochier 1993, *Passim*.

⁸ Gourichon 2002, *Passim*.

⁹ Mazurowski – Jamous 2001, *Passim*.

¹⁰ Karul 2011, *Passim*.

¹¹ Bar-Yosef – İbanez 2009, *Passim*.

Bibliyografya

- Andrefsky, W. Jr. (2000). *Lithics: Macroscopic approaches to analysis*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Asouti, E. – Fuller, D. Q. (2013). “A Contextual Approach to the Emergence of Agriculture in Southwest Asia”, *Current Anthropology*, 54/3, 299-345. DOI:10.1086/670679.
- Asouti, E. – Kabukcu, C. (2014). “Holocene semi-arid oak woodlands in the Irano-Anatolian region of Southwest Asia: natural or anthropogenic?”, *Quaternary Science Reviews*, 90, 158-182. DOI:10.1016/j.quascirev.2014.03.001.
- Asouti, E. (2017). “Human palaeoecology in Southwest Asia during the early Pre-Pottery Neolithic (c. 9700-8500 cal BC): The plant story”, (eds.), Benz, M. – Gebel, H. G. K. – Watkins, T., *Neolithic Corporate Identities*, SENEPSE 20. Ex oriente, Berlin, 21-53.
- Baird, D. (2007). “Pınarbaşı: Orta Anadolu’da Epi-Paleolitik Konak Yerinden Yerlesik Koy Yasamina”, (eds.), Ozdogan, M. – Başgelen, N., *Türkiye’de Neolitik Donem. Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 285-311.
- Baird, D. (2012). “Pınarbaşı: from Epi-Palaeolithic camp-site to sedentarising village in Central Anatolia”, (eds.), Özdoğan, M. – Başgelen, N. – Kuniholm, P., *The Neolithic in Turkey: New Excavation and New Research (Central Turkey)*, Archaeology and Art Publications, İstanbul, 181-218.
- Baird, D. – Fairbairn, A. – Martin, L. (2017). “The animate house, the institutionalization of the household in Neolithic central Anatolia”, *World Archaeology*, 49/5, 753-776, DOI:10.1080/00438243.2016.1215259.
- Baird, D. – Fairbairn, A. – Mustafaoğlu, G. (2015). “2014 yılı Boncuklu Höyük kazısı: tarımın yayılımı ve Çatalhöyük’ün öncüleri”, *37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3, Ankara, 15-24.
- Baird, D. – Fairbairn, A. – Jenkins, E. – Martin, L. – Middleton, C. – Pearson, J. *et al.*, (2018). “Agricultural origins on the Anatolian Plateau”, *PNAS*, 115/14, E3077-E3086, DOI:10.1073/pnas.1800163115.
- Balkan-Atlı, N. – Binder, D. (2001). “Obsidian exploitation and blade technology at Kömürcü-Kaletepe (Cappadocia, Turkey)”, (eds.), Caneva, I. – Lemorini, C. – Zampetti, D. – Biagi, P., *Beyond Tools. Redefining the PPN Lithic Assemblages of the Levant*, Ex Oriente, Berlin, 1-16.
- Balkan-Atlı, N. – Binder, D. – Cauvin, M. C. (1999). “Obsidian sources, workshops, and trade in Central Anatolia”, (eds.), Özdoğan, M. – Başgelen, N., *Neolithic in Turkey The Cradle of Civilization New Discoveries*, Archaeology and Art Publications, İstanbul, 133-145.
- Bar-Yosef, O. – Ibanez, J. J. (2009). “Le Site Néolithique de Tell Mureybet (Syrie du Nord). En hommage à Jacques Cauvin”, *Paleorient*, 35/2, 125-135.
- Baysal, E. L. (2016). “Anadolu ve Levant Epi-Paleolitik işığında Direkli Mağarası kişisel süs eşyaları”, *Anadolu / Anatolia*, 42, 137-154.
- Bıçakçı, E. – Altınbilek-Algül, Ç. – Balci, S. – Godon, M. (2007). “Tepecik-Çiftlik”, (eds.), Özdoğan, M. – Başgelen, N., *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 237-253.
- Bilgi, Ö. (2012). *Anadolu’da İnsan Görüntüleri: Klasik Çağ Öncesi, Aygaz/Tarih Dizisi*, İstanbul.
- Binder, D. – Balkan-Atlı, N. (2001). “Obsidian exploitation and blade technology at Kömürcü-Kaletepe (Cappadocia, Turkey)”, (ed.), Caneva, I., *Beyond Tools: Redefining the PPN Lithic Assemblages of the Levant*, Ex Oriente, Berlin, 1-16.
- Binder, D. (2002). “Stones making sense: what obsidian could tell about origins of the Central Anatolian Neolithic”, (eds.), Gerard, F. – Thissen, L., *The Neolithic of Central Anatolia: Internal Developments and External Relations during the 9th-6th Millennia cal. BC*, Ege Yayınları, İstanbul, 79-91.

- Briois, F. – Gratuze, B. – Guilaine, J. (1997). “Obsidiennes du site néolithique précéramiqué de Shillourokambos (Chypre)”, *Paleorient*, 23/1, 95-112.
- Brochier, J. E. (1993). “Cayönü Tepesi. Domestication, rythmes et environnement au PPNB”, *Paleorient*, 19/2, 39-49, DOI:10.3406/paleo.1993.4595.
- Carter, T. – Dubernet, S. – King, R. – Le Bourdonnec, F-X. – Milic, M. – Poupeau, G. – Shackley, M. S. (2008). “Eastern Anatolian obsidians at Çatalhöyük and the reconfiguration of regional interaction in the Early Ceramic Neolithic”, *Antiquity*, 82/318, 900-909, DOI:10.1017/S0003598X00097660.
- Carter, T. – Le Bourdonnec, F. X. – Kartal, M. – Poupeau, G. – Calligaro, T. – Moretto, P. (2011). “Marginal perspectives: sourcing Epi-Palaeolithic to Chalcolithic obsidian from the Öküzini Cave (SW Turkey)”, *Paléorient*, 37/2, 123-149.
- Chataigner, C. – Poidevin, J. L. – Arnaud, N. O. (1998). “Turkish occurrences of obsidian and use by prehistoric peoples in the Near East from 14,000 to 6000 BP”, *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 85/1-4, 517-537, DOI:10.1016/S0377-0273(98)00069-9.
- Christidou, R. – Coqueugniot, E. – Gourichon, L. (2009). “Neolithic Figurines Manufactured from Phalanges of Equids from Dja’de el Mughara, Syria”, *Journal of Field Archaeology*, 34/3, 319-335, DOI:10.1179/009346909791070844.
- Conolly, J. (1999). *The Çatalhöyük Flint and Obsidian Industry: Technology and Typology in Context*. BAR International Series, Archaeopress, Oxford.
- Crucitti, P. – Cicuzza, D. (2001). “Scorpions of Anatolia: ecological patterns”, (eds.), Fet, V. – Selden, P. A., *Scorpions 2001. In Memoriam Gary A. Polis*, Burnham Beeches, Bucks, British Arachnological Society, 225-234.
- Danielle, S. – Daniel, H. – George, W. (1997). “Jerf el Ahmar: Un nouveau site de l’horizon PPNA sur le moyen Euphrate Syrien”, *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, 94/2, 282-285, DOI:10.3406/bspf.1997.10869.
- Ergun, M. – Tengberg, M. – Willcox, G. – Douché, C. (2018). “Plants of Aşıklı Höyük and changes through time: first archaeobotanical results from the 2010-14 excavation seasons”, (eds.), Özbaşaran, M. – Duru, G. – Stiner, M., *The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin*, Ege Yayınları, İstanbul, 191-218.
- Erim-Özdoğan, A. (2011). “Çayönü”, (eds), Özdoğan, M. – Başgelen, N. – Kuniholm, P., *The Neolithic in Turkey: New Excavations and New Research. Vol. 1, The Tigris Basin*, Archaeology and Art Publications, İstanbul, 185-269.
- Esin, U. – Harmankaya, S. (2007). “Aşıklı Höyük”, (eds.), Özdoğan, M. – Başgelen, N., *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı Türkiye’de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 255-272.
- Esin, U. (1999). “Copper objects from the Pre-Pottery Neolithic site of Aşıklı”, (eds.), Hauptmann, A. – Pernicka, E. – Rehren, T. – Yalçın, Ü., *The Beginnings of Metallurgy. Proceedings of the International Conference*, Der Anschnitt, Beiheft, 9, 23-30.
- Gourichon, L. (2002). “Bird remains from Jerf-el-Ahmar, A PPNA site in northern Syria with special reference to the griffon vulture (*Gyps fulvus*)”, (eds.), Buitenhuis, H. et al., *Archaeozoology of the Near East V*, Groningen: Proceeding of the 5th International Symposium on the Archaeozoology of Southwestern Asia and Adjacent Areas, 138-152.
- Hansen, S. (2014). “Neolithic figurines in Anatolia”, (eds.), Özdoğan, M. – Başgelen, N. – Kuniholm, P., *The Neolithic in Turkey*, 6, Archaeology and Art Publications, İstanbul, 265-292.
- Hauptmann, H. (2011). “The Urfu region”, (eds.), Özdoğan, M. – Başgelen, N. – Kuniholm, P., *The Neolithic in Turkey. New Excavations & New Research. The Euphrates Basin*, Archaeology and Art Publications, İstanbul, 85-138.

- Hodder, I. – Meskell, L. (2011). “A ‘curious and sometimes a trifle macabre artistry’, Some aspects of symbolism in Neolithic Turkey”, *Current Anthropology*, 52/2, 235-263, DOI:10.1086/659250.
- Karul, N. (2011). “Gusir Höyük”, (eds.), Özdoğan, M. – Başgelen, N. – Kuniholm, P., *The Neolithic in Turkey. New Excavations and New Research*, Vol. 1, *The Tigris Basin*, Archaeology and Art Publications, İstanbul, 1-17.
- Kayacan, N. (2003). “Chipped stone industry of the Neolithic site of Musular (Cappadocia): preliminary results”, *Anatolia Antiqua*, 11, 1-10.
- Kayacan, N. – Altınbilek-Algül, Ç. (2018). “Aşıklı Höyük obsidian studies: production, use and diachronic changes”, (eds.) Özbaşaran, M. – Duru, G. – Stiner, M., *The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin*, Ege Yayınları, İstanbul, 363-382.
- Kozłowski, S. K. (2002). *Nemrik. An Aceramic Village in Northern Iraq*. Warsaw, University of Warsaw Institute of Archaeology, Poland.
- Mazurowski, R. – Jamous, B. (2001). *Tell Qaramel Excavations 2000*, Polish Archaeology in the Mediterranean, 12, 327-341.
- Olszewski, D. I. (2018). “Middle East: Epipaleolithic”, (ed.), Smith, C., *Encyclopedia of Global Archaeology*. Springer, Cham., 1-18, DOI:0.1007/978-3-319-51726-1.
- Özbaşaran, M. – Duru, G. – Kayacan, N. – Erdoğan, B. – Buitenhuis, H. (2012). “Musular: the 8th millennium cal. BC satellite site of Aşıklı”, (eds.), Özdoğan, M. – Başgelen, N. – Kuniholm, P., *The Neolithic in Turkey: New Excavation and New Research (Central Turkey)*, 159-180, Archaeology and Art Publications, İstanbul.
- Özbaşaran, M. – Duru, G. – Uzdurum, M. (2018). “Architecture of the early settlement and trends through the cultural sequence”, (eds.), Özbaşaran, M. – Duru, G. – Stiner, M., *The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin* Ege Yayınları, İstanbul, 57-103.
- Özdoğan, M. – Erim-Özdoğan, A. (1999). “Archaeological evidence on the early metallurgy at Çayönü Tepesi”, (eds.), Hauptmann, A. – Pernicka, E. – Rehren, T. – Yalçın, Ü., *The Beginnings of Metallurgy, Proceedings of the International Conference*, Der Anschnitt, Beiheft 9, 13-22.
- Özdoğan, M. (2009). “Earliest use of pottery in Anatolia”, (ed.), Gheorghiu, D., *Early Farmers, Late Foragers, and Ceramic Traditions: On the Beginning of Pottery in the Near East and Europe* Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 22-43.
- Özdoğan, M. (2011). “Archaeological evidence on the westward expansion of farming communities from Eastern Anatolia to the Aegean and the Balkans”, *Current Anthropology*, 52/S4, S415-S430. DOI:10.1086/658895.
- Özdöl, S. (2006). *Anadolu’da Erken Neolitik Dönem Çanak Çömlek Kültürleri ve Çatalhöyük Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir.
- Ozkan, O. – Kat, I. (2005). “*Mesobuthus eupeus* Scorpionism in Sanliurfa region of Turkey”, *Journal of Venomous Animals and Toxins including Tropical Diseases*, 11/4, 479-491, DOI:10.1590/S1678-91992005000400008.
- Özkaya, V. – Coşkun, A. (2009). “Körtik Tepe, A new Pre-Pottery neolithic A site in Southeastern Anatolia”, *Antiquity*, 83/320.
- Özkaya, V. (2009). “Excavations at Körtik Tepe. A New Pre-Pottery Neolithic A Site in Southeastern Anatolia”, *Neo-Lithics*, 2/09, 3-8.
- Peasnell, B. L. (2002). “Intricacies of Hallan Çemi”, *Expedition*, 44/1, 5-6.
- Perles, C. – Takaoğlu, T. – Gratuze, B. (2011). “Melian obsidian in NW Turkey: Evidence for early Neolithic trade”, *Journal of Field Archaeology*, 36/1, 42-49, DOI:10.1179/009346910X12707321242313.

- Peters, J. – Schmidt, K. (2004). “Animals in the symbolic world of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, South-Eastern Turkey: A preliminary assessment”, *Anthropozoologica*, 39/1, 179-218.
- Renfrew, C. (1993). “Trade beyond the material”, (eds.), Scarre, C. – Healy, F., *Trade and Exchange in Prehistoric Europe, Proceedings of a Conference held at the University of Bristol*, April 1992, 5-16.
- Renfrew, C. – Dixon, J. E. – Cann, J. R. (1966). “Obsidian and early cultural contact in the Near East”, *Proceedings of Prehistoric Society*, 32/2, 30-72, DOI:10.1017/S0079497X0001433X.
- Roberts, N. (2014). “The climate of Neolithic Anatolia”, (eds.), Özdoğan, M. – Başgelen, N. – Kuniholm, P., *The Neolithic in Turkey*, Vol. 6, Archaeology and Art Publications, İstanbul, 67-94.
- Roberts, N. – Reed, J. M. – Leng, M. J. – Kuzucuoglu, C. – Fontugne, M. – Bertaux, J. *et al.*, (2001). “The tempo of Holocene climatic change in the Eastern Mediterranean region: New high-resolution crater-lake sediment data from Central Turkey”, *Holocene*, 11/6, 721-736, DOI:10.1191/09596830195744.
- Russell, N. (2016). “Neolithic human-animal relations”, *Groniek*, 206/207, 21-32.
- Russell, N. (2019). “Spirit birds at Neolithic Çatalhöyük”, *Environmental Archaeology*, 24/4, 377-386, DOI: 10.1080/14614103.2017.1422685.
- Schmidt, K. (2010). “Göbekli Tepe, the stone age sanctuaries: New results of ongoing excavations with a special focus on sculptures and high reliefs”, *Documenta Praehistorica*, XXXVII, 239-256.
- Schmidt, K. (2012). “Göbekli Tepe: A Neolithic site in southeastern Anatolia”, (eds.), McMahon, G. – Steadman, S., *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10,000-323 B.C.E*, 917-933, DOI:10.1093/oxfordhb/9780195376142.013.0042.
- Siddiq, A. B. (2016). “Anatolian farmers in Europe: migrations and cultural transformation in Early Neolithic period”, (eds.), Kahraman, N. – Durust, Ç. – Yılmaz, T., *Proceeding book of 1st International Symposium on Migration and Culture*, Vol. 2, Amasya University, Amasya, 519-532.
- Siddiq, A. B. (2018). *Orta Anadolu Bölgesi Akeramik Neolitik Dönem Faunası –Çevresel Özellikler Mi, Kültürel Tercihler Mi?* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Bilim Dalı, İstanbul.
- Siddiq, A. B. (2019). *Tarihöncesi Toplumlarda İnsan-Hayvan İlişkisi ve Orta Anadolu Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Faunası*, Çizgi Kitabevi, İstanbul.
- Smith B. D. (2015). “A comparison of niche construction theory and diet breadth models as explanatory frameworks for the initial domestication of plants and animals”, *Journal of Archaeological Research*, 23/3, 215-262, DOI:10.1007/s10814-015-9081-4.
- Stiner, M. C. – Kuhn, S. L. – Güleç, E. (2013). “Early Upper Paleolithic shell beads at Üçağızlı Cave I (Turkey): Technology and the socioeconomic context of ornament life-histories”, *Journal of Human Evolution*, 64/5, 380-398, DOI:10.1016/j.jhevol.2013.01.008.
- Willcox, G. (2013). “The roots of cultivation in Southwestern Asia”, *Science*, 341/6141, 39-40, DOI:10.1126/science.1240496.
- Wu, X. – Zhang, C. – Goldberg, P. – Cohen, D. – Pan, Y. – Arpin, T. – Bar-Yosef, O. (2012). “Early pottery at 20,000 years ago in Xianrendong Cave, China”, *Science*, 336/6089, 1696-1700, DOI: 10.1126/science.1218643.
- Yener, K. A. (2000). *The domestication of metals: the rise of complex metal industries in Anatolia*, Brill, Leiden.
- Zeder, M. A. (2008). “Domestication and early agriculture in the Mediterranean basin: origins, diffusion, and impact”, *PNAS*, 105/33, 11597-11604, DOI:10.1073/pnas.0801317105.